

Szabó Csaba

Balassi Bálint és társai az erdélyi regényvilágban

A magyar történelmet, a Kolozsváron játszódó történelmi regények cselekményét egybevetve, a regényhősök "regény utáni életét" követve Kolozsvár és környéke érdekes események színterévé válik: 1594-ben, Balassi Bálint halálának évében – részben – itt játszódik *Jósika Miklós Abafi*, valamint *Passuth László Sárkányfog* című regényének cselekménye. (Egyébként kétszáz évvel ezelőtt született Tordán – ma Kolozs megye – az *Abafi* szerzője, Jósika Miklós, aki a kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugszik.) Négy száz évvel ezelőtt fejezték le *Bornemisza Jancsit* (az *Egri csillagok* kis hőseit) Kolozsvár mellett, Gyaluban. Ugyancsak négyszáz évvel ezelőtt született – *Komáromy András* szerint "bübájos" *Báthory Anna*, *Makkai Sándor Ördögsekér*, *Móricz Zsigmond Tündérvár* című regényének szereplője. (Híres esküvőjének színhelyét ma is azonosítani lehet Kolozsvár főterén.)

Negyven esztendővel ezelőtt, 1954-ben halt meg *Herczeg Ferenc*, akinek *Fogyó Hold* című kisregényében – *Nádasdy Ferenc* és *Pálffy Miklós* társaságában – megjelenik Balassi Bálint is, hogy innen elindulva – túl a történelmen – megtalálja helyét az erdélyi regényvilágban...

*

1594. május 19-én rés nyílt az esztergomi vár falában. Nádasdy, Pálffy és Balassi Herczeg Ferenc kisregényéből érkeztek az ostromlók táborába. Elhangzanak az utolsó biztatások, felhajtának az utolsó kupa borok, aztán megindul a fergeteges ostrom. Egy darabig fej-fej mellett harcolnak, majd az ágyúk mennydörgése szétszórja őket. Először Nádasdynak, majd a nagy törökverőnek, Pálffy Miklósnak tűnik úgy, hogy ott elől, a rés közelében küzdő csapat

azonos azzal a lármás, szitkozódó kis sereggel, amely fittyet hányva a veszélynek, néhány perce elrohant mellettük. Mi lesz most? Balassi kis serege tör be elsőként a résnél? Zászlaja – ahogy ott leng a várfal tövében – kétségtelenül ezt bizonyítja. Újra ágyúfüst, újra egy kis szél. Nádasdyék is felbuzdulnak: még mindig ott leng Balassi piros zászlaja, melyre az imádkozó Dávid királyt hímeztette. Aztán megperdül a zászló, elmerül az öldöklő forgatagban. Ágyúfüst, áldott szél. De most hiába viszi arrébb a füstöt. A zászló nem emelkedik fel többet. Este mindenki tudja, hogy Balassi Bálint "sebes". Van olyan is, aki a sátor előtt ülve biztat: "mindkét combján átment a golyóbis, de csontot, ízet nem sértett".

A megfertőzött seb csak tizenegy napot adott a költőnek, hogy lázámaiban végigszáguld-hasson kedves lovával ott, ahol megmaradt végvári harcostársai "széllal nyargalják, nézik" azt a háromba tépett véres földet, melyet egykor királyi Magyarországnak neveztek. Május 30-án már senki sem reménykedett. Tudták, szó szerint teljesedik be az *Egy katonaének* jóslata: "Sok vérben ferteztén (...) viadalhelyeken, véresen, sebekben halva sokan fekszenek." Amikor hamisan, elcsuklott hangon feltört a sátorból a dal, Gabelmann császári hadtörténetíró pennát ragadott. De a sátor még nem némult el egészen. Még mindig hangfoszlányok... "Ímé kioldoztam s te e-lődben hoztam/ fe-ne ötte sebemet/ Kit csak te gyógyíthatasz, életre fordíthatasz/ szánd keserves fejemet". Aztán csend... A hadtörténetíró már jegyzi: "Meghaltak: Balassi Bálint istentelen magyar".

A négy szél felkapja a hírt, és kergeti veszettül minden irányba. Erdély messze van... Míg a hír hegyeken, hágókon átvergődik, és elterjed, eltelik három hónap. Augusztus 31-én Erdély fiatal fejedelme, *Báthory Zsigmond* Kolozsvár főterén – egy véres tömegkivégzés árán – csatlakozik Balassi megmaradt népéhez és a törökellenes Európához. Így, ha rövid ideig is, ha eredménytelenül is, de *együtt* csendült fel mindhárom Magyarország éjszakájában Herczeg Ferenc *Fogyó Holdjának* és Passuth László *Sárkányfog* című regényének vérfagyasztó Huj! Huj! Rá!-ja...

"Úgy élj: vár a halál s fut az óra"

Az 1594-es évről sem az irodalmár, sem a történész, sem a "regényes nyomozó" nem írhat anélkül, hogy ne említene Kolozsvárt. Érdekes módon a XVI. században játszódó magyar történelmi regények száalai Erdély egykori fővárosába vezetnek, és itt bogozódnak össze. Néha annyira, hogy az eltelt 400 év sem volt elegendő kibogozni őket. Ma sem tisztázódott – például - annak az épületnek a helye Kolozsvár főterén, amelynek ablakából a fiatal Báthory Zsigmond ama híres tömegkivégzést végignézte. Az *Abafi* és a *Sárkányfog* cselekményét, valamint *Kelemen Lajosnak*, Erdély híres művészettörténésének – a kivégzéssel kapcsolatos véleményét összevetve ma, 1994-ben teljes bizonyossággal állítható, hogy nem két épület, ha-

nem három várja mindazokat, akik – a pincék tüzetes átvizsgálása alapján – az 1594-es év nyomába szeretnének eredni Kolozsvár főterén... Előrebocsátva azt, hogy rendkívül kevés a valószínűsége annak, hogy a "három kolozsvári", Jósika, Kelemen Lajos és Passuth összetévesztette volna a főtér néhány reneszánsz házát, pillanatnyilag a kivégzéssel kapcsolatban a következő három lehetőség áll fenn:

1. Kelemen Lajos szerint: (a téglalap alakú főtér) nyugati oldalán húzódó Jósika palota (Főtér 10.sz.) által bekebelezett Kakas-ház ablakán nézett ki a fejedelem.

2. Báró Jósika Miklós – akinek gyermekkorában még egyemeletes volt a Jósika-palota, és akinek egyik öse, *Jósika István* Kancellár az 1594-es kivégzés alatt a város kulcsait tartogatta zsebében – nincs ezen a véleményen. Jósika Miklós a keleti oldalon lévő Rása-házat részesíti előnyben, és erre a legjobb bizonyíték a regénybeli fejedelem regénybeli kijelentése, miszerint: "Amoda, nézd jól merre mutatok, a Szín utca szögletéhez!" Ez a szöglet ma a Jókai-Napoca utca és az Egyetem utca szögletének felel meg. Ez a szöglet viszont a főtér dél-nyugati sarkát képezi! A keleti oldal Bogner-Rása házából nyugodtan mutathatott a regénybeli fejedelem dél-nyugat felé úgy, hogy ő rejtve maradjon leshelyén, míg a nyugati oldal Jósika-palotájából nem! Ti. ez utóbbi esetben ki kellett volna hajolnia és jobbra mutatnia. Ha kiha jol, akkor meg értelmét veszti a "leshely" fogalma...

Nem lett volna Jósikának könnyebb, hogy... a Jósika-palotába költöztesse regényhősét?

3. Passuth László – akárcsak Jósika – a keleti oldal, pontosabban a Bogner-Rása ház szomszédja, a híres Wolphard-Kakas ház mellett szavaz. Pillanatnyilag a két épület – a Bogner-Rása és a Wolphard-Kakas – a Cosbuc könyvesbolt földszintjét képezi. Passuth szerint a Wolphard-Kakas ház Zodiacus terme – mely ma a könyvesbolt raktárául szolgál – "Erdély szívévé válik". Itt tanácskoznak *Báthory Boldizsár*ék és a republikázók a regényben... Kolozsvár főterén járva, térjünk be a Deák Ferenc-Eroilor sugárút első kapualjába: előttünk áll e reneszánsz ház máig megmaradt épületszárnya. Érzünk ujjunkkal az ajtókeretek faragványaihoz. Ki tudja, álmatlan éjszakáin a *Sárkányfog* Báthory Zsigmondja is így állt itt, pontosan négyszáz évvel ezelőtt... Ha bejutunk a raktárba – a regénybeli kancelláriába – tovább nyomozhatunk. Itt ülhetek Kendyék és Báthory Boldizsár... Ott állhatott Bornemisza János. Hej, Bornemisza Jancsi! Regényvilágbeli barátod, Balassi Bálint három hónapja halott volt, amikor te itt, ahol én üldögélek most, kardodat utoljára csörgethetted... Ugye nem is álmodtátok, hogy az ajtókeret felirata – mely a *Sárkányfog*-ból "kifelejtve" múzeumba került – a TI véres holnapotokat hirdeti?

VIVE MEMOR LETHI FUGIT HORA – Úgy élj: vár a halál s fut az óra... Nektek szólt, akik 1594-ben haltatok meg... "Istentelen magyarok"...

Az áruhás fejedelem és halottai

Ha a *Sárkányfog* olvasója figyelmesen követi az áruhában Kolozsvárra visszalopakodó Báthory Zsigmond útját és megfigyeli azokat az épületeket, melyek előtt a fejedelem elhalad, megtörténhet, hogy odatéved, ahova a "regényes nyomozó" csak hosszú kutatások után talál el: a regénykereszteződések kolozsvári színtereire.

Az áruhás fejedelem (aki a mai *Central* áruház elé érkezik) először azon a helyen halad át, ahol Izabella királynő emberei elfogják *Dobó Istvánt*, az egri hőst, és későbbi erdélyi vajdát. Ezután – a Fötér 27. szám alatti regényszínhelyre lép: itt esketik össze az *Ördög-szekérben Bánffy Dienest* és azt a *Báthory Annát*, aki Balassi halálának évében született. Néhány méterrel arrébb, a Fötér 23. szám alatt újabb regényszínhelybe ütközünk. Itt állt egykor a Nagylábasház, Báthory Anna lakodalmának színhelye, ahol "úgy lóttének az ágyúkkal, hogy az házakban, az piacon egy néhány megszakadozott". E lakodalom után néhány évtizeddel itt lakott *Béldi Pál, Jókai Mór Erdély aranykora* című regényének hőse, aki – a valóságban – ott végezte életét, ahol történelmi regényhőseink – *Török Bálint, Bornemisza Gergely* – oly gyakran találkoznak: a Héttoronyban...

A *Sárkányfog* Báthory Zsigmondja megáll "az Óvár felé vezető kisutca hajlásában" (a Mátyás király utca sarka), majd "elindul a Szén utca felé"... A fejedelem tehát abba az irányba halad, ahová az *Abafi* -beli alteregója mutat! És nem véletlen ez! "A harmadik ház irányába" – mind a *Sárkányfog*, mind a művészettörténészek szerint – lakott Kolozsvár híres főbírája, *Kathonay Mihály*. Hát ezért mutat az *Abafiban* ebbe az irányba a fejedelem! Később – történelmi források szerint – *Kathonayt*, mert a városba engedte a fejedelmet, *Mihály* vajda megkínóztatja és kivégezteti. Még egy regényhős tehát, aki felzárkózott – még ha csak közvetve is – Báthory Zsigmond halottaihoz.

*

Varró János Ki csatát nyer, koronát nyer (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976) című regényének első lapjain a gyulafehérvári fejedelmi udvarban két fiatalember kap össze, majd kardot ránt. Báthory István fejedelem időben érkezik, hiszen az egyik már éppen szurkálja a másik ülepét. A sajgó fenekű vitész nem más, mint *Bornemisza Jancsi*. Be is vallja: "Hat éves voltam (...) amikor a félszemű Jumurdzsák ellopott." Most – regényes számítások alapján – 29-30 éves lehet. És *Varró János* regényében feltűnik még egy fiatalember: a "fogoly" *Balassi Bálint*, aki most – 1527-ben – 21 éves. Hogyan és honnan kerül Erdélybe *Balassi Bálint*? Miért kerül ő rokoni fogságba? Érdemes utánanézni ennek a családfának, hiszen nemcsak *Balassi* és társai, hanem az őket meglevevítő történelmi regények is jelen vannak ezen.

E kettős – történelmi és irodalmi – családfáról azt lehet leolvasni, hogy Balassi Bálint a Sulyok családon keresztül szinte minden főnemesi lakodalomra elmehetett volna... mint rokon. Unokatestvére volt – többek között – *Dobó Krisztina*, *Bocskai István* – a későbbi fejedelem – és *Bocskai Erzsébet*. Bocskai Erzsébetet Báthory Kristóf veszi feleségül. Amikor Kristóf bátyja, István erdélyi fejedelem lengyel király lesz, Kristóf úgymond helyettesíti a fejedelemségben. Balassi Bálint tehát – amikor Erdélybe érkezve leütik a Báthory-pártiak – unokatestvére férjének, Kristófnak, valamint ennek öccsének, Báthory István fejedelemnek lesz "rokoni foglya". Balassi Bálint unokatestvérének – Báthory Kristófnak – a fia az a Báthory Zsigmond fejedelem, aki Balassi halála után három hónappal elrendeli az 1594-es kolozsvári tömegkivégzést. A kettős családfán az is látszik, hol találkozik a *Sárkányfog*, az *Abafi*, az *Ördögsekér* és a *Fogyó Hold* regényvilága... Sőt, még két olyan regény is fellelhető ezen, amelyek lapjairól Erdélybe érkezhetett Balassi Bálint: *Dancs Vera Szép szemek áldozatja* és Passuth László *Négy szél Erdélyben* című regénye...

A magyar irodalom legszebb "regényvilágbeli barátsága" azonban Varró János regényében lelhető fel: Balassi Bálint és Bornemisza Jancsi borul itt egymás vállára...

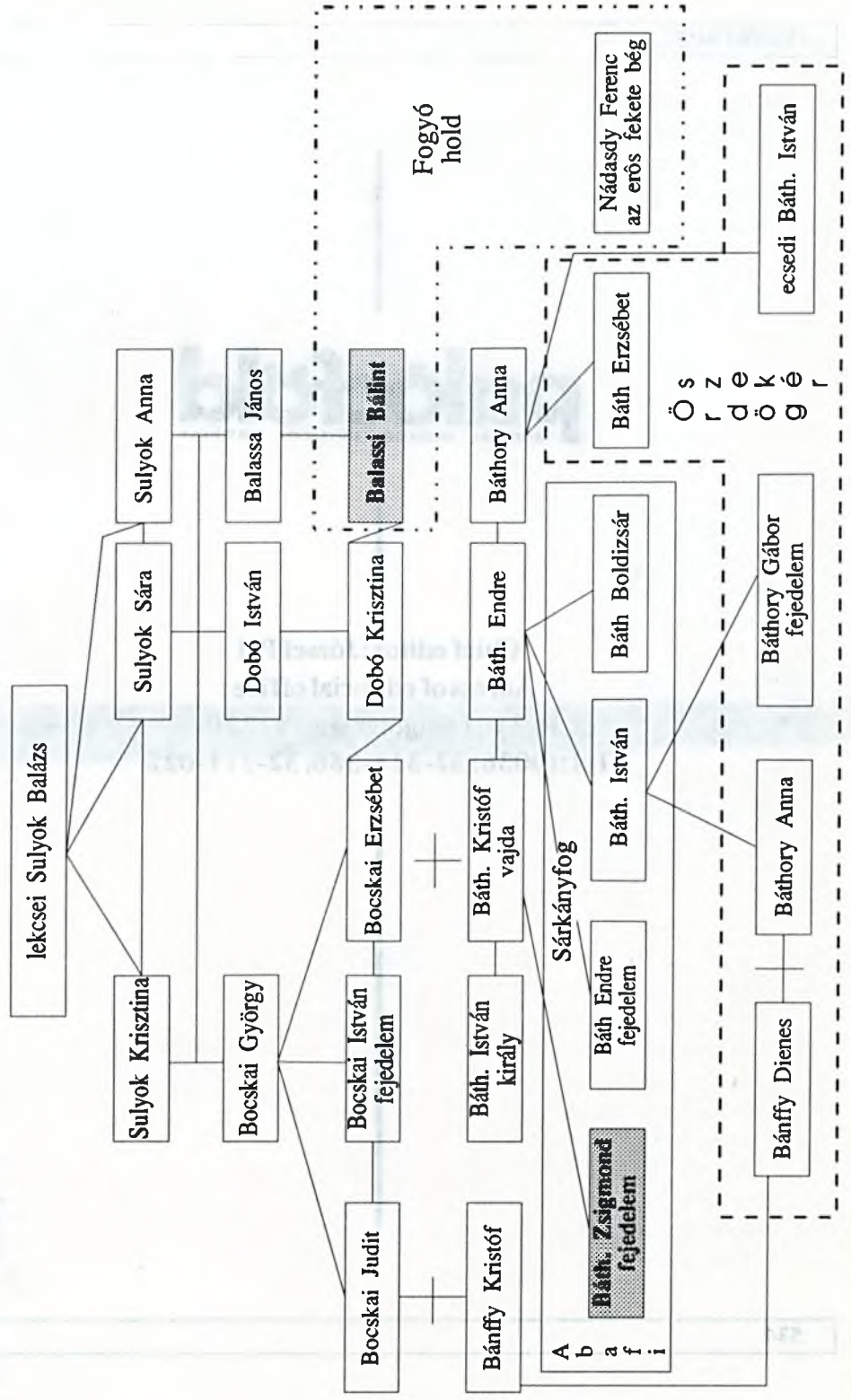
Sajnos, a regény csak rövid időre tudja felcsillantani az egri dicsőséget. "Szegény, szegény Bornemisza János, ne nézz te messzire! – olvasható a regény végén. – Miért látnád előre szomorú sorsodat! Hiszen húsz év sem telik el, s téged (...) a siralomházból visznek utolsó utadra egy másik Báthory – Zsigmond – parancsára." Nem kell különösebb számításokat végeznie a *Ki csatát nyer, koronát nyer* olvasójának, hogy rádöbbenjen: az 1594-ben – nem Kolozsvár főterén, hanem Gyaluban – kivégzett hadvezér, Bornemisza János azonos a Jumurdzsák által az *Egri csillagokban* ellopott "Bornemisza Jancsival". Úgy látszik, az Eger alól elvonuló törökök átka megfogant. *Mekcsey Istvánt* baltával verték agyon a magyar parasztok, Bornemisza Gergő a Héttoronyba került, Dobó Istvánt Kolozsváron érte utol a "csillaghullás". Bornemisza Jancsi még sírjában sem lelt nyugalmat: 1839-ben a gyalui vár istállójának kiásásakor egy boltívet találtak és egy koporsót. A koporsóban pedig *Kendy Ferenc* mellett a halálba is énekelve menő Bornemisza Jancsi fej nélküli csontvázát is megtalálták...

*

Hány áldozata van az 1594-es évnek? Hány áldozatnak rejtezik vajon itt a sírja, várva hogy fejetlen testük eggyé váljon a Házsongárdi temető földjével?

Ülök egy málladozó nemesi sírkő mellett. Ujjaimmal érintem a faragást. Még így, tapogatva is nehéz megállapítani, hány ágú a címerbeli korona. Kathonay Mihály főbíró sírja lenne ez? Az ő címerében is a fiókáit vérevel etető pelikán díszeleg. Ott feljebb is tudok egy névtelen nemesi sírkövet. Ilyen névtelen sír rejti vajon az 1594-es év erdélyi áldozatait is? Vannak vajon még olyan kolozsváriak, akik halottak napján rájuk is emlékezvén a Házsongárdban gyertyát gyújtanak? Visszatérek a pelikános sírközöz. Rámosolygok a madárra: béke poraidra, főbíró uram... Mást nem tehetek. Itt már a regényes ásatások sem segítenek. Mert a sárkányfogakat a történelem mindig jó mélyre veti. Földbe, lélekbe és bölcsőbe egyaránt...

Balassi Bálint helye az erdélyi regényvilágban

---

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor: József Pál
Adress of editorial office:
H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.
Tel: (0036) 32-314-386, 32-311-022

EUVARODI... N...SINONY...BA...

BALASSI
BÁLINT
1554-1594

RENEZÁNSZ KÖLTŐ SZÜLŐHELYE

